

پارادوکس دروغگو

پارادوکس دروغگو

پارادوکس دروغگو

محسن از موده

پارادوکس دروغگو، مفصلی بنیان‌افکن و معنایی شگرف در تاریخ فلسفه است که کوشش برای حل آن به طرح مباحث فراوانی در فلسفه حاص (زده) است. انتشار کتاب ۱۲۵ رساله در پارادوکس دروغگو و نشانی آن است که تلاش‌های فیلسوفان مسلمان تا چه حد به یافته‌های تحلیلات فیلسوفان تحلیلی نزدیک بود و در بسیاری موارد نیز از ایشان پیشی گرفتند. مشخصات کتاب‌شناسی کتاب صورت بهت چنین است: ۱۲۵ رساله در پارادوکس دروغگو، صدرالدین دشتکی، دوتایی، غیبات‌الدین دشتکی، خفزی و بخاری، تحقیقی، تصحیح و مقدمه: احمد فرامرزی قراملکی، مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران.

پارادوکس چیست؟

کمتر کسی فکر می‌کند که یک معما ممکن است اساس معرفت و شناخت آدم و چه ساینده‌ها داشته باشد. حری رازپر و زینر کند، با این همه معروف است که جعل خویش، آ فیلسوف بزرگ سده بیستم و بیست‌و یکم یکی از دو فیلسوف برجسته سده بیستم (جر کتلر هایدگن) امر را داشت که در فلسفه مسائلی وجود ندارد و آنچه هست معماست و پور برای مخالفت با همین معما بود که برای سخنرفی خطر کرده و به محفل و بیگانه‌نشینان رفته بود اما در میان معما پارادوکس ما (Paradox) اهمیت فراوانی دارد. کافی است به یاد آوریم که کشف پارادوکس مجموعه‌ها توسط برتراند راسل چه بلایی بر سر ستم منطقی گوناگون فر که آورده اما پارادوکس چیست؟ یکره پارادوکس هر شبهه یونانی از ایلخس پارا به معنای خلاف و در دو معنای جلوه‌تر کتب شده است و برای اشاره به موردی که کار می‌رود که فراتر از باورهای رایج و معقول قرار می‌گیرد در منطق و فلسفه پارادوکس انقضیه صادق است که متناقض به نظر می‌رسد یا قضیه صادق واحدی

(یعنی جمله اول) راست باشد در نتیجه جمله اول راست می‌شود و این خلاف فرض اولیه (دروغ بودن جمله اول) است. می‌بینید که هر دو صورت نتیجه بر خلاف فرض اولیه است. ممکن است بگویید که این جمله نه راست هستند نه دروغ اما آنچه حقیقت در این نتیجه‌گیری به چند مسأله دیگر هم اشاره کنیم صورت اخیر پارادوکس یعنی شکل ظهور-فرمایشی آن به صورت «فردی فلسفی» از مسأله‌های مشهور است و صورت کثرت‌پستالی آن توسط هاک از منطق دالان جدید به سال ۱۹۱۲ میلادی طرح شده است.

اما صورت رایج تر این پارادوکس به این منضم می‌شود: فردی از فلسفی جزیره کرت متسویب است و البته تقریباً نسبتاً ضعیف آن است و بدین شکل است: «مردی از اهالی جزیره کرت به شما می‌گوید که فلسفی کرت همیشه دروغ می‌گوید». آیا این جمله راست است یا دروغ؟

مسئله‌های مشابه پارادوکس دروغگو احتمال آشنایی مسلمانان با پارادوکس دروغگو از دیرباز توسط مطالعه منابع یونانی بسیار است. حتی نقل است که ابن پارادوکس در خراسان به امام رضا علیه السلام عرضه شد و ایشان پاسخ به آن داد. اما مسلمانان این پارادوکس را همیشه چتر اصم خوانده‌اند و دلیل آن نیز به دلیل دشواری آن است و با به این دلیل است که معنای تحت‌اللفظی این اصطلاح از بیخ کشیدن اصل امور است و دلالت بر آن دارد که این پارادوکس اساس معرفت را ویران می‌کند. روح این پارادوکس به حدی است که سمدی نیز در آن زمستانی بر هزارانی می‌سازد. شاید چنگیز د پسر از انشا شن منگوری پیش به ملک گفته «چهل‌نهمه به چار گوید دروغ». کتاب ۱۲۵ رساله در پارادوکس دروغگو و چنان که از نام آن برمی‌آید، فصل ۱۲ رساله نوشته حکیم ابوالحسن علی بن محمد بن دشتکی «جلال‌الدین دوتایی» غیبات‌الدین دشتکی، ملا شمس‌الدین خفزی و کمال‌الدین بخاری است که همگی در قرن نهم و دهم هجری در حوزه فلسفی شیرازی می‌زیستند و هر یک کوشش‌هایی در این پارادوکس را برای آن به‌پوشانده‌اند.

پیش از اشاره به ویژگی‌های پاسخ‌های ابن فیلسوفان، اشاره به چند نکته مفید است: باید از هیئت منطقی و کلامی را در طرح و تحلیل مسأله پارادوکس از یکدیگر متمایز داشت. چنان که اشاره شد نخستین دوره از ادوار مسأله پارادوکس دروغگو با معتزله آغاز و با اشعریه پایان می‌گیرد. همان‌طور که در مقدمه کتاب نیز گفته شد دکتر ضیاء محمد تگابنده شده اشاره شده است طرح بحث پارادوکس دروغگو با دعوی اشعریه معتزله مرتباً بوده است. در حالی که معتزله به حسن و قبح ذاتی امور معتقد بودند معتزله بر حسن و قبح عقلی تأکید داشتند و این بحث که اساساً در فلسفه اخلاق پاسخ می‌یابد در ریشه‌اش به توفیقی عمل برای تعیین حقیقت و خطا مرتبط می‌شود. به دیگر سخن این دسته از متکلمان با طرح معمای جدید اصم «می‌گویند خلل منطقی انعام‌های رفیب و راه کار گیرند و نتوان دهند که هر نظر‌های که به آن ارجاع شود، ناقص‌آمیز و باطل است. ایشان با رهایی از گرفتارانه این معما را معمای لاینحل تلقی کرده‌اند و در ۳ حوزه معرفت‌شناسی، خدایا فلسفی و فلسفه اخلاقی به نقد نظر به ارسطویی حقیقی، مذهب ثنویت و نظریه حسن و قبح عقلی پرداخته‌اند.

رعیات دیگر به مسأله پارادوکس دروغگو و هیئت منطقی است. دانشمندان منطقی در قرن هفتم این شبهه را «اکل کلامی» کتاب فی‌هده فیلسوفانه (همه سخن‌های من در این لحظه دروغ است) به این قید که در این لحظه تنها همین یک جمله گفته شد (خویشند لازم به یادآوری است که هر سخن هفتم که از دورهای شکوفایی منطقی نزد مسلمانان است) آن‌همه منطقی رفیب وجود دارد. مدرسه منطقی‌نگاران یا بخشی که فضل‌الدین محمد بن زین‌العابدین خویشی معروف به صاحب‌الکشف و

ابن‌الدین ابهری از سخن‌گویان آن هستند و مفسر منطقی‌نگاران به بخشی که خواهی نصیرالدین طوسی مهم‌ترین سخنگوی آن است. منطقی‌نگاران بخشی توجه بیشتری به معمای دروغگو نشان دادند و هم‌اکنون معما را به پارادوکس بلکه شبهه پارادوکس (Pseudo-Paradox) فلسفی کرده‌اند و بر این مبنا کوشش‌های جدیدی برای آن به‌پوشانده‌اند. در این میان، راجح‌الدین ابهری نشان دادند این است که کذب این شبهه مستلزم صدق آن نیست و در نتیجه جمع نقیض لازم نمی‌آید. خواهی نصیرالدین طوسی (در منطقی‌نگاران به بخشی نیز هم‌اکنون حمل را نسبت به مطالعه خواننده است. این کسوف نیز در حل پارادوکس امیرنای از راه‌های خواجه ابهری و اختیار کرده است. ضمن آنکه با اعتبار هنر چاره «حقیقی» به راه‌های معانی برای مسأله پرداخته است. در این میان قطب‌الدین شیرازی نیز خواهی طوسی پیروی کرده است و در نتیجه شهادت منطقی‌نویسان بارگه تقریرهای گوناگون و با بهره‌مندی از مفهوم سطرهای منطقی کوشش‌هایی پارادوکس را حل کنند.

حوزه فلسفی شیرازی (نیمه دوم قرن نهم تا پایان دهم) نقطه عطفی در تاریخ تفکر فلسفی در فرهنگ اسلامی است. اندیشه‌های کلامی، مذهب‌های منطقی و تاملات فلسفی قرن هفتم غالباً از طریق این حوزه به حوزه فلسفی مسلمانان انتقال یافته است. وجود ۲ مکتب صحنه (دیسروان صدرالدین دشتکی) و جلایه (دیسروان جلال‌الدین دوتایی) چالش و نقد آرا را رونق داد. بر همین اساس طرح پارادوکس دروغگو در مکتب شیرازی منطقی‌های فراوانی داشتند. این فیلسوفان با رعایت منطقی و شبهه پارادوکس نخستین این معما را در حل آن داشتند. چالش‌های فراخ دامن مجال توجه به ابعاد پنهان معما تقریرهای تقویت شده و نقد راه‌های ارائه شده را به‌پوشانید. دروغ دروغ‌ها از جنب هر یک از فیلسوفان و به‌ویژه دروغ راجح‌الدین از آن به لحاظ تاریخی و معرفتی قابل تامل است. مثلاً خفزی هفت راه‌حل برای این مسأله ارائه می‌کند و راجح‌الدین دشتکی مشابه تحلیل تاریخی در حل این مسأله است. تکنیک هر یک از موضوعی و هر هزارین...

در باره کتاب

انتشار این کتاب گام مهمی است و مفیدی جهت معرفی و معرفی منت فلسفی اسلامی و نشان دادن پیشروی‌ها و تحقیقات و نوآوری‌های آن است. مهم‌ترین ویژگی کتاب که مطالعه آن را ساده و جذاب کرده است مقدمه مفصل و بسیار مفید مصحح، دکتر احمد فرامرزی قراملکی است که ضمن ارائه مضمون و پیشینه پارادوکس دروغگو، به سیر تطور و جایگاه آن در فرهنگ اسلامی پرداخته است. همچنین کتاب با معرفی منطقی و باخذ مسائلی و کتاب‌شناسی مفصل آنها کمک فراوانی به محققان کرده است. در این میان جای چند نام خالی است که باید ذکر آنها این نوشته راه‌پایان می‌بریم. اولاً من رساله‌ها به زبان عربی است و جای ترجمه فارسی آنها خالی است. از کسب موضوع رساله‌ها بیشتر مورد توجه دانشجویان فلسفه تحلیلی است و از سوی دیگر بیشتر این دانشجویان در دانشگاه‌های خود مطالعه و آشنایی عمیقی با زبان عربی ندارند. بدین لحاظ بهتر بود که مصحح محترم به نگارش مقدمه بسنده نمی‌کرد. نکته دوم در ادامه بحث نخست طرح می‌شود. از آنجا که مصحح با تحقیقات اخیر در تحلیل پارادوکس دروغگو آشناست بهتر بود به ذکر پراکنده آنها در لابه‌لای سطور بسنده نکند و با شرح و تفصیل بیشتری به ارائه نظرات ایشان می‌پرداخت. ضمن شرح آنها در حد امکان به مقایسه و تقابل ضعف و قوت آنها اشاره می‌کرد. گویا اینکه جای خالی شرح به تحقیقات اخیر صورت گرفته بهتر است. پارادوکس دروغگو در سنت فلسفی اسلامی (مکتب اشعریان و تحلیلات امولین) به ویژه دستاوردهای فیلسوفان صدرایی در حل این پارادوکس بسیار احساس می‌شود.